

Hvad har Elise tilfælles med Selinde og Adelheid? Et notat om to citater i St. St. Blichers »Sildig Opvaagnen« af Lars Bardram.

Et forsøg på at gå et par spadestik dybere end Frans Gregersen gør i sin tolkning af citaterne *die holde Sitsamkeit bey Tage* og *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* i sin analyse ”Sildig Opvaagnen, men til hvad?” (i Laurits Kristian Fahl & alii (red.): ”Ordmagnetten. Nitten tekster om sprog og litteratur til Jørn Lund i anledning af 65-års-dagen” (2011). Jf. internettet: <https://static-curis.ku.dk/portal/files/33246293/Gregersen_Blicher.pdf>.

I det følgende notat er kursiv anvendt ved titler samt ved citater fra *Sildig Opvaagnen* (St. St. Blicher: ”Noveller”. Tekstudgivelse og noter ved Esther Kielberg. Efterskrift af Henrik Ljungberg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Borgen 1991). – Øvrige citater er forsynet med anførselstegn.

Som det vil fremgå af notatet, er de to citater *die holde Sitsamkeit bey Tage* og *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* ikke tilfældigt pynt og staffage. Blicher har brugt dem helt bevidst om deres proveniens, som han flere steder inddrager i novellens handling. Noget kunne tyde på, at Blicher også skriver Bürgers biografi ind i novellen.

1. Citatet *die holde Sitsamkeit bey Tage* er fra Gottfried August Bürgers digt ”*Die beiden Liebenden*” (1773/78), strofe 4, vers 8¹, hvor hyrdinden Selinde karakteriseres. – (Ang. navnene i strofe 4, se fodnote 3).

Im Denken ist sie Pallas ganz,
Und Juno ganz am edlen Gange,
Terpsichore beim Freudentanz',
Euterpe neidet sie im Sange;
Ihr weicht Aglaja, wann sie lacht, [≈ når Selinde ler, overgår hun Aglaja]
Melpomene bei sanfter Klage, [≈ hendes stille sorg overgår Melpomenes]
Die Wollust ist sie in der Nacht, [≈ hun er selveste vellysten om natten]
Die holde Sittsamkeit² bei Tage. [≈ om dagen er hun den yndigste ærbarhed]

Lægen L* hvisker ordene, som skal karakterisere hans kone Elise, til vennen Wilhelm, novellens fortæller. Ordene sætter Wilhelms fantasi i gang. Men hvordan skal de forstås?

1. isoleret og således med et underforstået men-ikke-om-natten, hvor Elise derimod udfolder sig ”passioneret” (Frans Gregersen)?
2. i sammenhæng med strofen?
3. i sammenhæng med hele digtet, som Elise selv synes at kende?

ad 1: *bei Tage* skal hverken hos Bürger eller lægen forstås bogstaveligt. Lægens hvedebrødsdage blev til *Uger og Maaneder*, så patienterne ikke fik den sædvanlige opmærksomhed. Intet tyder på, at sengen kun opsøgte om natten. Valg af citatet og lægens gestik viser hans *Lyksalighed* over Elises to sider, som måske kan illustreres af følgende citat fra François Truffauts interview-bog ”*Mr. Hitchcock, wie haben Sie das gemacht?*” (München 1973), hvor Hitchcock redegør for,

¹ Bürgers *Gedichte*, s. 59ff., hrsg. Arnold C. Berger. Bibliographisches Institut. Leipzig o.J. – Frans Gregersen anfører en ukorrekt og sprogligt misvisende titel: ”*Die beyden Geliebten*”. – Søren Baggesen: ”*Fire veje til Blichers kunst*” (2004) tilskriver fejlagtigt Ludwig Uhland (1787-1862) citatet: ”dengang vidste de fleste at det er anden linje af en kuplet af den tyske digter Uhland” (s. 51). Blicher er meget præcis med kronologien (jf. s. 9f. i dette notat), så han ville næppe have ladet lægen citere Uhland i slutningen af 1700-tallet.

² I *Das Deutsche Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, 16. Band, Erste Abteilung, Spalte 1275, defineres Sittsamkeit bl.a. på grundlag af dette citat fra ”*Die beiden Liebenden*”: ”*der Wollust gegenübertestellt* (kursiv i original): die wohllust [sic] ist sie in der nacht./die holde sittsamkeit bei tage. Bürger.”

hvad han (lægen og utvivlsomt præsten Wilhelm) tænder på: ”Ich finde, die englischen Frauen, die Schwedinnen, die Norddeutschen und die Skandinavieren sind interessanter als die romanischen, die Italienerinnen und die Französinnen. Der Sex darf nicht gleich ins Auge stechen. Eine junge Engländerin mag daherkommen wie eine Lehrerin, aber wenn Sie mit ihr in ein Taxi steigen, überrascht sie Sie damit, dass sie Ihnen in den Hosenschlitz greift.“ (s. 220). At præsten har blik for den type kvinder, fremgår indirekte af hans afvisning af, at der hos Elise skulle være tale om det, Truffauts kalder ”the paradox between the inner fire and the cool surface”: *Dog forekom det mig stedse tvivlsomt, om der under denne rolige, spejlglatte Overflade skulle findes nogen synderlig Bevægelse; var der nogen Varme i dette skønne Legeme, syntes det mig at maatte være, hvad jeg – naar dette ikke var en Selvmodsigelse – vilde kalde en kold Ild, eller dog kun en mat Glød, som aldrig kunne opblusse til Lue; maaske ligesaa lidet udslukkes.* – Bürgers digt in extenso accentuerer ikke disse to sider hos Selinde, jf. ad 3.

ad 2: Vælger vi at se verselinjen i sammenhæng med hele strofe 4, så har Frans Gregersen ret i, at udsagnet er ”langt mere tilbageholdende”, jf. de mange andre gode egenskaber, Selinde er i besiddelse af. Sammenligninger med diverse gudinder, musen og gratier³ fra græsk mytologi bliver nødvendige for dækkende at skildre disse.

ad 3: Selinde har imidlertid også andre egenskaber end dem, man umiddelbart forbinder med de nævnte gudinder, musen og gratier. Det må læseren konstatere, hvis udsagnet ses i den kontekst, det optræder i. Som det vil fremgå m.h.t. Götz-citatet *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* (s. 5 i dette notat), skal også denne ytring tydeligvis forstås/tolkes i sammenhæng med handlingen i dramaet *Götz von Berlichingen*. Sammenholder vi strofe 4 med de øvrige 18 strofer i Bürgers digt, viser der sig nye sider af Selinde/Elise, der ikke kan karakterisere hende som ”tilbageholdende”, tværtimod kunne ordet ”karlekammerlummer” (Frans Gregersen) med rette bruges om indholdet. Lad mig citere den sidste strofe, hvor digtet når sit højdepunkt med et samleje, som i øvrigt ikke foregår om natten:

Ich hinterher, ereile sie [≈ Selinde].
In einer sichern stillen Grotte.
Freund Amor treibt, sie weiß nicht wie,
Sie tief ins Dunkel. Dank dem Gotte!
Sie bebt, von meinem Arm umstrickt.
Mein Kuß erstickt ihr letztes Lallen⁴.
Sie sinkt. Ich halte sie entzückt,
Und - halt! - und lasse sie nicht fallen.

Det bør nævnes, at også Schiller fandt Bürgers digte – heriblandt ”*Die beiden Liebenden*” – karlekammeragtige, om end han udtrykker det med et andet ordvalg:

Diese Idealisierungskunst vermissen wir zu sehr bei Hn. Bürger. Außerdem, daß uns seine Muse überhaupt einen zu sinnlichen, oft gemeinsinnlichen Charakter zu tragen

³ Pallas Athene (visdommens gudinde), Juno (gudernes dronning). – Terpsichore (dans og lyrespil), Euterpe (musik og lyrik) og Melpomene (tragediedigtning) er alle tre musen. – Mere ukendt er Aglaja. Ifølge datidens standardleksikon, Benjamin Hederich: *Gründliches mythologisches Lexicon ...* (1770), er hun: ”eine von den dreyen Gratien. Sie hat den Namen von ἀγλαός (...) fröhlich, edel, weil man eine Wohlthat mit fröhlichem edlem Gemüthe erweisen soll (...) oder auch von ἀγλαός, glänzend, herrlich, weil eine Wohlthat glänzend, ohne Schmutz seyn soll (...) Nach einigen wird sie sonst selbst für die Mutter der Gratien gehalten.”

⁴ ”Lallen” har i 1700-tallet også erotiske konnotationer, jf. fx ”Vergiss auch nicht Amors beredtes Gefallen / Die schlüpfrigen Reden, das zärtliche Lallen: / Hier zieren die Fehler der Sprache den Mund”. Johann Christian Günther: ”*Hochzeitscherz*” (1735).

scheint, daß ihm Liebe selten etwas anders als Genuß oder sinnliche Augenweide, Schönheit oft nur Jugend, Gesundheit, Glückseligkeit nur Wohlleben ist, möchten wir die Gemälde, die er uns aufstellt, mehr einen Zusammenwurf von Bildern, eine Compilation von Zügen, eine Art Mosaik, als Ideale nennen.⁵

De karakteristika, Schiller fremhæver, er typiske for Rokoko (Anakreontik) og Schäferpoesie. I digtet genfinder vi reminiscenser fra genren som fx ”der Hirt” (fortælleren), navnet ”Selinde”, ”ein kurzer schäferlicher Name”, også brugt af fx Uz og Hölty, ”Amor”, grotte-motivet, et rosenbånd⁶, en løssluppen frivol tone etc. – Som eksempel på ”wie ungefähr” [”overfladisk”] Hr. B. idealiseret”, citerer Schiller hele strofe 4, hvad der naturligvis kan have bidraget til udbredelsen af citatet *die holde Sitsamkeit bey Tage*.

Citat og digt lægger op til, at Elise (i digtet Selinde) langt fra er *stille, venlig og bly* som præstens kone, den *fromme, bløde, ydmyge* Henriette. Selinde kan tilsyneladende spille pirrende koket, men samtidig tage et initiativ, når det drejer sig om sex. Efter at have forført Major H* ses Elise i hyrdindedragt; konnotationerne mellem hende og den initiativrige Selinde ligger lige for, så præsten lyver ikke, når han hævder, at Elise har planlagt forholdet til Major H*. Under udfoldelse af en vis portion ”kriminell energi”, kunne man tilføje, ved at møde op til maskeraden medbringende en alternativ dragt.

Elise fik idéen til maskeraden – det tror præsten i hvert fald. Fandt hun også på en *Tyrkindedragt*? Formodentlig. Det kunne være foregået på denne måde: Elise og majorens kone vælger dragter. Elise vælger *Hyrdindedragten* (som *Hyrdinde* ville hun igen (?) kunne give rollen som Selinde over for sin mand), og fru H* vælger *Tyrkindedragten*. At to veninder skulle vælge samme dragt, forekommer lidet sandsynligt, i modsætning til mændenes valg. Uden fru H*s vidende vælger og medbringer Elise yderligere en dragt, nemlig *Tyrkindedragten*. Dels vil hun nu kunne optræde som fru H*, dels er det et udmærket udgangspunkt for en forførelse (prægtige farvestrålende gevandter med posebukser eller af logistiske grunde mere sandsynligt med kjole/skørter). Interessen for det orientalske var stor, og en deltager i maskeraden ville uvægerligt få associationer i retning af en haremskvinde. Ingen vesterlænding vidste, hvad der egentlig foregik i et harem, så der var plads til fantasier om smukke kvinder, der villige og underdanige betjente pashaen på alle (u)tænkelige måder i luksuriøse omgivelser.⁷

Forløbet må antages at have været sådan: iført *Tyrkindedragten* påkalder Elise sig Major H*s opmærksomhed. Da han tøver (*Nu!*), *læsper* hun, at han lige nu er så særlig attraktiv (*velsignet*). I de kommenterede udgaver af *Sildig Opvaagen* synes ingen at undre sig over, at Elise samtidig gør sig selv mindre attraktiv ved at indlede sin forførelse med at begynde at læspe. Ordbog over det danske Sprog har imidlertid nogle velvalgte belæg for en ganske anden, nu forældet betydning af ”læspe” = ”(med forsæt) tale (artikulere) unaturligt, affekteret, (sødladent) indsmigrende olgn.; smiske”, bl.a.: ”Jeg lister mig paa Taaen rundt og læsper: | Kom, Phyllis! Hulde Phyllis!” og ”Han læsper sødt om Følelser”. – Tekststedet er centralt: I modsætning til Elise forstiller Majoren ikke sin stemme. Elise ved altså, at det er Majoren og ikke ægtemanden, som hun har foran sig. Elise begår med andre ord helt bevidst en retsstridig handling: ”Hor”.⁸ –

⁵ *Über Bürgers Gedichte*, s. 362f. i *Schillers Werke*, hrsg. Ludwig Bellermann, zweite kritisch durchgesehene Ausgabe, fünfzehnter Band. Bibliographisches Institut. Leipzig o.J.

⁶ Bürger sparer ikke på virkemidlerne, fx pikant linge; hans ”kühne Hand” anbringer et rosenfarvet bånd med bølgende changerende striber, ”ein sanftgeflamtes Rosenband”, mellem knæ og læg på Selinde. Virkningen udebliver ikke – som det eufemistisk hedder: ”Wie mir das Blut zu Herzen [!] stürzt!”

⁷ Interessen for det orientalske forblev usvækket i 1800-tallet. Ingres: *La Grande Odalisque* (1814) kom til at inspirere en lang række malere, og letpåkledte haremskvinde forblev langt ind i 1800-tallet et yndet motiv i malerkunsten (fx hos Matisse, Renoir, Bolero). Også i litteraturen dukkede temaet op, jf. Lord Byron: ”In the seraglio, where the ladies lay/ Their delicate limbs; a thousand bosoms there/ Beating for love, as the caged bird's for air.” (*Don Juan*. Canto the Sixth. XXVII).

⁸ I dag vil der derimod være tale om en overtrædelse af straffelovens §221 (tilsnigelse af samleje).

I værelset hører præsten, at de kysser hinanden. Det hedder derefter *Døren knirkede atter; men om de gik, eller bleve, vidste jeg ikke*: Elise kigger formodentlig ud på gangen for at lytte og se, om nogen har bemærket, at de gik ind i værelset, hun lukker igen døren – efter at måtte have konstateret, at de er ”in einer sichern stillen Grotte” – og indleder et samleje på *Sophaen*. Præsten fortæller videre: *Alt blev stille, og et Skjænderie uden for i Gaarden var Alt hvad jeg hørte (...) lyttede forgæves*. – Han forsikrer os ikke én, men to gange om, at han intet kunne høre på grund af skænderiet udenfor. Måske burde han have siddet på sine hænder i stedet for *som paa Naale*. At præsten skulle vedgå, at han frivilligt – han kunne jo straks været gået i mørket – har overværet et samleje, er under alle omstændigheder utænkeligt. Ud over at sex by proxy kan være et afrodisiakum (hvad han kan have brug for, når han er sammen med den *bly og fromme* Henriette), har oplevelsen været en kraftig inspiration til præstens mange projektioner (jf. fx *denne dejlige pige er ikke for een Mand!*). Præsten har da også haft svært ved at glemme det sete, som han ofte genoplever i fantasien. At det er så plagsomt, som han påstår, er lidet troværdigt: *jeg var imod min Villie* (endnu en forsikring!) *blevet Vidne til en Scene, som aldrig udslettes af min Hukommelse, og som i lange Tider gav mig nok at bryde mit Hoved med*.

Hvad der foresvæver lægen og majoren, da de vælger *Don Juan*-dragten, er uklart. Måske et ønske om at optræde som uovervindelige kvindebedårere? Inspirationen har de utvivlsomt haft fra Mozarts *Don Giovanni* (1787), som Blicher selv var begejstret for. Operaen begynder med, at Don Juan forgæves har prøvet at forføre Donna Anna – i ly af mørket og forklædt som Donna Annas trolovede. Hvad selveste Don Juan må opgive, klares ubesværet af Elise – ligeledes i mørke og forklædt som majorens kone. Ironisk er det, at efter mødet med Elise er Don Juan selv havnet i offerrollen.

Strakte Blichers kendskab sig til mere end Bürgers digte? Noget tyder på et vist kendskab til hans biografi. Gottfried August Bürger (1747-1794) var professor i Göttingen og berømt som digter, fx skabte han den første tyske kunstballade *Lenore* (”Lenore fuhr ums Morgenrot / Empor aus schweren Träumen: / ›Bist untreu, Wilhelm, oder tot?‹”), hvis form kom til at præge den tyske kunstballade i al almindelighed.⁹ – I 1790 giftede Bürger sig med en 20-årig ung pige, som var ham utro fra ægteskabets begyndelse. Det skete så åbenlyst, at der i Göttingen kurserede karikaturer af Bürger med horn i panden. ”Alle” kendte til utroskaben – undtagen Bürger, indtil han i februar 1792 greb sin nu 22-årige kone in flagranti. Nedenstående plastiske skildring af denne episode stammer fra et brev, Bürger straks efter skrev til svigermoderen (læseren får samtidig et indtryk af, hvordan en kvinde i 1790erne var klædt – fra yderst til inderst):

Ich that's voller hochwogenden Vorahnungen, ging behende und leise zur Treppe hinauf, trat vor die Thür und das Loch. [Bürger havde været forudseende nok til i forvejen at have boret et hul placeret således i døren, at han bekvemt kunne overskue sofaen] Es war, als hätte man gerade bis jetzt warten müssen. Man fing mit schmachtenden Küssen auf dem Sopha neben einander sitzend an. Ich hielt Contenance. Der junge Herr schob unter fortgesetzten Küssen, seine e i n e Hand in den Busen der Schändlichen. Ich hielt Contenance. Er schob die andere in den Rockschlitz, und operierte da einige Minuten [!] fort. Ich hielt Contenance. Madame dehnte und streckte sich wohlüstig, und es schien, daß die Hand nicht recht bequem auf den Fleck der Wohllust gelangen könne. Ich hielt Contenance, und dachte: Dabei bleibt's noch nicht! Mein junger Herr zog die Hand aus dem Schlitz, erhob sich, hob Röcke und Hemd auf, und wälzte sich zwischen die blanken Lenden, die sich ihm mit wohlüstiger Willigkeit öffneten. Mit dem Munde hing man schon immer die ganze Zeit über wohllusttrunken zusammen; jetzt suchte man auch wohl die Haupttheile zusammen zu fügen, und hatte es entweder schon gethan, oder war nahe daran. Und das geschah auf einem Sopha,

⁹ Blicher citerer fra dette digt en verselinje – ikke ordret – i *Juleferien*, afsnit 3, ”Urolig Nat”.

nahe am lichten hellen Fenster, zwar einer Hinterstube, allein doch den Blicken aus mehr, als e i n e m Fenster der Hinternachbaren ausgesetzt. – Jetzt, dachte ich, ist es Zeit, und brach wie ein Wetterstrahl zur Thür hinein auf die Schändlichen zu.

Mens Bürger intet overlader til fantasien¹⁰, må præsten (og læseren af *Sildig Opvaagnen*) gøre brug af den for at forestille sig samme forløb på sofaen over for vinduet ud til gården i det afsides liggende værelse. At utroskaben i begge tilfælde finder sted med de samme kulisser og skildres fra voyeurens perspektiv, kan naturligvis være et tilfælde, men ikke desto mindre har lægens Elise og Bürgers hustru ud over alderen (henholdsvis 23 og 22 år) også navnet tilfældes. De hedder faktisk begge: Elise. – At præsten deler Bürgers smag for voyeurisme, er indlysende.

Blicher (og hans læsere) kendte til Bürgers mislykkede ægteskab og den følgende skilsmisse. Den skildrede episode er fra side 223f. i *G. A. Bürger's Ehestands-Geschichte. Eine Sammlung Acten-Stücke* (Berlin und Leipzig 1812). Der har sikkert også cirkuleret et antal pirattryk. Det eksplicit seksuelle indhold i et brev fra en så kendt person har utvivlsomt haft interessen hos et bredere publikum. I samme brev betvivler Bürger i øvrigt at være faderen til deres barn, men beslutter at acceptere faderskabet: ”Noch halte ich ihn indessen für mein Fleisch und Blut, weil er doch wahrscheinlich zu einer Zeit empfangen worden ist, da ich die Ungetreue noch Tag und Nacht gleichsam in der Tasche herumtrug, und noch kein fremder Buhler sich angesiedelt hatte” (ibidem s. 236f.).

Der kan naturligvis kun gisnes om årsagen til, at Blicher lader den centrale episode i *Sildig Opvaagnen* ligge så tæt op ad Bürgers skildring af Elises utroskab. Måske var det for at forhindre læseren i at se paralleller mellem Blichers eget privatliv og utroskaben i *Sildig Opvaagnen*. Var det grunden, må man sige, at forsøget mislykkedes. I hvert fald hvis vi skal bedømme det ud fra de mange tolkninger af *Sildig Opvaagnen*. Her er Elises utroskab blevet sidestillet med Ernestines, ja skildringen af utroskaben er fx blevet opfattet som Blichers mentalhygiejniske bearbejdelse af Ernestines utroskab. Fx skriver Knud Sørensen (”*St. St. Blicher*”, Gyldendal 1984, kapitel: Terminsdagen (11. dec. 1827)): ”Nok fordømte også Blicher, men gennem denne distancerende psykologiske analyse af Elise og det minisamfund, hun færdedes i, vandt han i forståelse og indså, at hævnens ikke hørte ham til.” Og derfor hentede han den bortviste Ernestine hjem igen – konkluderer Knud Sørensen.

For den samtidige dannede læser var inddragelse af Bürger og dennes biografi selvfølgelig langt mere iøjnefaldende end for nutidige (danske) læsere.¹¹ Og sidestillingen med Bürgers kone ville ikke være blevet opfattet som smigrende for Elise: Da Bürger – få år efter skilsmissen – syg og nedbrudt døde som kun 47-årig, blev Elise af eftertiden tillagt en væsentlig del af skylden. I dag er Bürgers biografi og Bürgers digt ”*Die beiden Liebenden*” imidlertid selv for Blicherkendere så uinteressante, at få synes at have fundet det umagen værd at læse digtet i sin helhed.

2. Citatet *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* er fra Goethes drama ”Götz von Berlichingen” (1773), ”Fünfter Akt. Adelheidens Schlafzimmer [8. Szene].”

¹⁰ Det var for meget for Adolf Strodtmann, som i sin udgave ”*Briefe von und an Gottfried August Bürger*” (1874) inden gengivelsen af brevet sørgede for at purificere det: ”Die Weglassung einzelner, allzu widerwärtiger Details dieses Briefes ist durch bezeichnet.”

¹¹ Jf. Sven H. Rossels artikel *Bürgers Gedichte in Dänemark* i Nerthus. Nordisch-deutsche-Beiträge 3, 1972, s. 73-100. Denne grundige gennemgang af digtenes receptionshistorie i Danmark viser tydeligt deres indflydelse på dansk litteratur. Væsentlige digte i denne forbindelse er bl. a. *Lenore* og *Des Pfarrers Tochter von Taubenhain*. – Som Sven H. Rossel skriver: ”der gebildete Teil wusste, wer Bürger war” (s. 73). Artiklen findes på dette link: http://www.gottfried-august-buerger-molmerswende.de/rossel_daenemark_1972.pdf
Genoptrykt i *Deeds of the Dane. Festschrift für Sven H. Rossel*, red. af Monica Wenusch og Roger Reidinger, Wien 2012. S. 191-223.

Ordene er Adelheid von Walldorfs. Hun karakteriseres i det historiske drama, der foregår i 1500-tallet, som uimodståeligt smuk, intrigant, manipulerende, falsk og ikke mindst magtsyg. Hun er gift med ridderen Weislingen. Ordene er rettet til hendes elsker Franz, Weislingens væbner. Nedenfor står Frans Gregersens gengivelse af citatets kontekst med mine parafraseringer og kommentarer i kantede parenteser.

Adelheid: Keine Wut! Du sollst einen Brief an ihn [Weislingen] haben voll Demut, dass ich gehorche. [Adelheid lover i brevet at adlyde og flytte ind hos Weislingen på hans slot og godser] Und dieses Fläschchen giess ihm unter das Getränk. [Franz skal tømme den lille flaske med gift i Weislingens drik]

Franz: Geht. [En meningsforstyrrende fejlslæning. Adelheid skal netop ikke gå nogen steder, men forblive, hvor hun er. Franz beder derimod ivrigt Adelheid om at række ham giften – med imperativ og udråbstegn: Gebt!] Ihr sollt frei sein! [Forgifter Adelheid og Franz Weislingen, bliver der ikke noget ud af dennes plan om at spærre Adelheid inde i et kloster – en løgn Adelheid har bundet Franz på ærmet]

Adelheid: Frei! [Adelheid lægger mere i ordet ”fri”: Nu kan hun følge sine egne planer om mere magt og indflydelse. Det gennemskuer Franz ikke, da hun i den følgende sætning forsikrer, at de uden at frygte Weislingen eller andre også ved morgengry kan forblive i sengen, dvs. fortsætte forholdet] Wenn du nicht mehr zitternd auf deinen Zehen zu mir schleichen wirst – nicht mehr ich ängstlich zu dir sage: Brich auf, Franz, der Morgen kommt.

I samme øjeblik, lægen i *Sildig Opvaagen* læser ordene *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* i Elises brev til Major H*, kender han konteksten. Det fremgår af hans bemærkning: *Giften virker; jeg har udtømt Bægeret til sidste Draabe!* Jf. ”Und dieses Fläschchen giess ihm unter das Getränk”. – Der er efter min opfattelse heller ikke tvivl om, at når Blicher skriver: *sagt nogle Ord i et Sprog, som Pigen ikke forstod*, så er det dette citat, lægen slynger i hovedet på Elise. Og hvorfor? Indholdet passer til situation og scene: Elise ser, hvad der virkelig sker i soveværelset, når *Dagbrækningen* er kommet – så ud over at fortælle, at han nu ved alt, får lægen citatet til at virke som en hån og en anklage: ”Du er skyld i min død!” En effektfuldere sortie end blot at sige *Skjøge* og så skyde sig i brystet. Jeg tror ikke på, at han anvender citatet, for ”at andre ikke skal vide det” eller ud fra ”hensynet til Elises fremtid” (Frans Gregersen). At hævde, at lægen ”begår selvmord uden at have talt med hende” (Henrik Ljungberg) er faktisk forkert.

Hvorfor Elise bruger dette citat i sit brev? Selve motivet, afskeden med den elskede ved morgengry, er ikke synderligt originalt, men almindelig kendt – lige fra Walther von der Vogelweides ”Tagelied” (”Friwentlîchen lac / ein rîter vil gemeit / an einer frouwen arme”) til Goethes ”Willkommen und Abschied”.

Elise har ikke haft Götz liggende foran sig, idet replikken faktisk lyder: ”Brich auf, Franz, der Morgen kommt.” Hertil kommer, at Major H* hedder *Frans* (ikke ”Franz” – som Frans Gregersen skriver¹²), og selvfølgelig kan hun stave sin elskers fornavn korrekt, hvad hun demonstrerer i det tredje og sidste brev. Og i modsætning til Adelheid kan Elise ikke have noget motiv til at ønske sin mand død. Tværtimod. At han lever, er et vigtigt afrodisiakum (herom nedenfor). – Elises brug af citatet, der meget markant er Adelheids sidste replik i dramaet, er ment som en kærlig spøg. Kan der tænkes en navnelighed mellem Elise, *Jfr. W**, og Adelheid von Walldorf? Citatet passer fint til den konkrete situation. Da lægen ikke kan forventes tilbage foreløbig, lover hun Frans, at de kan ligge i dynerne til morgengry (måske underforstået: og længere), *inden jeg siger: Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut*. Og Elise – den *mindst dannede* af de tre kvinder – prøver i brevet at gøre sig umage og staver (*Frantz*) og skriver, som

¹² Navne synes at volde problemer: Weisslingen (recte Weislingen), Adelheid von Waldorf (recte von Walldorf).

hun mener at huske, at Goethe gjorde: *grauen* i forbindelse med ”Tag” havde ganske vist været almindeligt i ”Tagelied”-traditionen, men ikke før end i 1700-tallet er der belæg for Elises lyriske formulering: *der Morgen graut* i stedet for det almindelige udtryk: ”der Morgen kommt” – som Goethe bruger. Elise har sans for at vælge den følelsesfulde og poetiske stil, når hun henvender sig til sin elsker. Ja, jeg vil påstå, at hun forbedrer citatet, men nok ikke dramaet, hvor Goethe har valgt et mere folkeligt toneleje i et opgør med det klassicistiske franske drama. – Intet tyder på, at Elise har haft behov for at lade sig inspirere af Oehlenschlägers oversættelse (1803), hvor citatet lyder: ”Staa op, Frands! Det dages!”.¹³

”Forskningen er i det store og hele enig. Elises breve frikender hende.” (Frans Gregersen). Det er tilsyneladende også tilfældet i en i danskundervisningen meget brugt litteraturhistorie: Johannes Fibiger & Gerd Lütken: *Litteraturens veje* (1996), som nærmest synes at opfatte Elise som en forløber for Agnes Henningsen – dog i en noget opofrende og gavmild udgave:

»I (...) de tre uredigerede breve fremstår hun som en kvinde, der lever sit driftsliv ud. I virkeligheden er hun *tro* – tro mod sig selv, mod sin elskede, som hun ikke svigter i den snes år, forholdet varer. Hun skænker ham sin kærlighed og de børn, hans ægteskab nægter ham. (...) I andet brev fastslår Elise, at hemmeligheden er livsprincippet i kærlighed. Det er i det forbudte og skjulte, at lysten lever. Blicher viser os en moderne kvinde. Bevidst om sin drift og stolt af sin realisation.« (s. 143). – Måske burde brevene læses lidt mere præcist.

Elise har ganske vist ikke Adelheids planer om et mord, men uselvvisk er hun ingenlunde, og helt uden skyld i ægtemandens selvmord er hun vel heller ikke. Hun kalder det kærlighed, som hun ikke vil kalde begær og sanselighed:

1. *Hemmelighed (...) er Livsprincippet i Kjerlighed: uden denne mangler Myrthen baade Rod og Top*¹⁴.
2. *Dersom Nogen vidste, at jeg elskede dig, dersom du var min ægteviede Mand; ja jeg troer, at det Umulige blev virkeligt.*
3. *Men hvilket Tempel for vore lønlige Glæder! Et Pulterkammer, fuldt af Commiskjoler og Blaarlærred.*

ad 1. Blev forholdet til Major H* legitimt, fx ved at lægen forsvandt ud af billedet (jf. Adelheid, der lader Weislingen myrde), ville Elises kærlighed forsvinde. Sagt anderledes: Lægen er en nødvendighed for Elises kærlighed til Major H*.

Elises syn på kærlighed, eller snarere på sex, må siges at være specielt, men hvor specielt? Preben Hertoft (*De uventede gaver. Bidrag til en sexologisk kulturhistorie*. Hans Reitzels Forlag, 2008) har henledt min opmærksomhed på Walter¹⁵: *My Secret Life*, hvis oplevelser Hertoft opfatter som autentiske. Denne victorianer gør en erfaring, som Blicher må have haft fantasi nok til at kunne

¹³ For god ordens skyld: I slutningen af Goethes drama får Franz og Adelheid deres straf for ægteskabsbrud og giftmord: Franz drukner sig, og Adelheid skal ”Mit Strang und Dolch büßen doppelt doppelte Missetat” (”Fünfter Akt. In einem finstern engen Gewölbe [11. Szene]”). I Oehlenschlägers oversættelse: »Ved Strikke, ved Daggert, bøde dobbelt, denne dobbelte Misgierning.«

¹⁴ Også Selinde gør brug af symbolet på kærlighed, om end lidt mindre abstrakt: ”Des Busens und des Hauptes Zier / Sind Ros´ und Myrt´ in einem Büschchen”; *Die beiden Liebenden*, strofe 6, vers 3-4).

¹⁵ Hentet fra Wikipedia: *My Secret Life*, by "Walter" [født omkring 1820], is the memoir of a Victorian gentleman's sexual development and experiences. It was first published in a private edition of eleven volumes, which appeared over seven years beginning around 1888. The work itself is enormous, the eleven original volumes amounting to over 4,000 pages. The text is repetitive and highly disorganized but its frank discussion of sexual matters and other hidden aspects of Victorian life make it a rare and valuable social document. It has been described as "one of the strangest and most obsessive books ever written".

forestille sig – på en tid, hvor sådanne – grænseoverskridende – erfaringer næppe kan siges at være alment tilgængelige. De passer præcist til Elises syn på kærligheden (min understregning):

The oldest incidents I am convinced are taking place daily everywhere, between men and women, who are, or who are going to, or have been fucking on the sly, but of which the world can know nothing. I suppose such risks really add to our enjoyment. Such are my conclusions, after the experience of nearly a quarter of a century of intriguing and fucking women, including all classes, from a marchioness to well nigh a beggar.

(*My Secret Life*. Volume 6, p. 336. Arrow Books, London 1994)

Then came that delicious time when a couple both on heat scheme how to fuck on the sly. It seems to me the most delicious gratification of sexual passion, when it is done thus successfully. To kiss, and finger your privates, whisper as you pass, give signals to each other, cunt in one's mind, cock in the other's; to think all day when, where and how the copulation is to come off; to watch this one who is in the way, scheme to get the other out of the way, hatch excuses for getting out of the house, tales about where you have been, and reasons for coming in late is delightful.

(Ibidem. Volume 4, p. 731)

ad 2: Hvis forholdet til Major H* blev legitimt, *tror jeg det Umulige blev virkelig*. Stedet er uklart. I brevet efter maskeraden skriver Elise *er jeg Deres for evigt*, dvs. hendes kærlighed vil vare evigt, den kan umuligt ophøre. Men her siger hun, at det *umulige blev virkelig*. I klartekst: Vores kærlighed kan kun fortsætte, hvis den forbliver hemmelig, i modsat fald ophører den.

Jeg vil ikke afvise Frans Gregersens læsning: ”Hvis Elises kærlighed til majoren blev lovliggjort så ville hun måske [!] kunne elske netop ham – offentligt.” – Det er i så fald en hypotese, som tilsyneladende forkastes i næste sætning, som indledes med et *Men* – og majoren kan ikke være i tvivl om, hvad slags forhold Elise egentlig ønsker.

ad 3: Her genoptages tanken fra 1. Selv et *Pulterkammer* bliver, alene i kraft af den skjulte kærlighed, til et *Tempel*, hvad præsten i et nøgternt øjeblik må have opfattet som den rene blasfemi.

Med dette syn på kærligheden må det være rent mundsvejr, når Elise skriver: *Det er ikke Sandselighed, som drager mig til Dem; nej! Reen skal min Kjerlighed være*. På samme måde er jeg tilbøjelig til at betragte Elises florumvundne ord om at skænke Frans et barn: *da gjorde jeg det for at glæde dig her* etc. etc. Det er vel at gøre en dyd ud af en nødvendighed, nu hvor hun er gravid. Hvis ikke Elise og lægen er ophørt med samlivet (en graviditet vil i så fald være afslørende) eller prøver at forebygge et svangerskab med en af de dengang meget usikre metoder, for ikke at sige ubehagelige (et hylster af stof, silke (en metode Heinrich Heine forsøgte sig med), fåretarme eller salver, udskylning med planteekstrakt etc.) – så har hun et logistisk problem, hvis hun virkelig skal være sikker på, at Frans er far til barnet. Med en læge som mand kan hun næppe have været helt uvidende om, hvor usikkert det måtte være.

Tilbage står spørgsmålet: Hvorfor har Elise disse indbyrdes modstridende opfattelser af begrebet kærlighed?

På grund af den smertelige oplysning – Lægen er ikke far til sit eget barn! – er brevet med dette indhold anbragt først. Læses Elises tre breve i den korrekte rækkefølge, kan en sandsynlig forklaring på Elises divergerende opfattelser være et forsøg på at påvirke modtageren af brevene.

I første brev, skrevet lige efter maskeraden (de er endnu Des), prøver Elise at overbevise majoren om, at deres forhold er skæbnebestemt, ikke en engangsaffære, *ikke Sandselighed, som drager mig til Dem; nej! reen skal min Kjerlighed være*. Beroligende ord, som kan være nødvendige efter majorens første reaktion: *Gud forlade os Begge! (...) evig Taushed, og – om det var muligt – evig Forglemmelse*.

De to næste breve er vanskeligere at tidsfæste præcist, fordi det ikke fremgår tydeligt, hvilket af de fire børn Elise hentyder til i tredje brev. Er der tale om den gifte datter (*Hendes Lighed med Majoren var umiskjendelig – hævder præsten*¹⁶), er der ikke år, men måneder imellem brevene. Er der tale om det yngste barn, har forholdet på det tidspunkt været i 10 år.

I andet brev – måneder/år senere – har Elise tilsyneladende et noget andet syn på kærligheden (= sex og spænding). Grunden kan være, at majoren efterhånden har ønsket at legitimere forholdet – og Elises advarsel er klar: Sker det, går vores forhold formodentlig i stykker. Brevet slutter med Adelheid-citatet, en opfordring til business as usual.

I tredje og sidste brev – måneder/år senere – har dobbeltlivet slidt på majoren, som tydeligvis er gjort af et svagere stof end Elise, jf. hans brødebetyngede febervildelser. Hans følelser kølnes, og måske vil han ud af forholdet. Udsagnet fra hans *Feberparoxysme: og jeg erklærer Dem eengang for alle, Frue L*! nu skal det være forbi imellem os!*, tyder på, at han har gjort sig sådanne overvejelser. For at holde på ham fortæller Elise, at hun under sit hjerte *bærer et lønligt Pant på vor lønlige Kjerlighed (...) Kjerlighed har kun een Pligt – at gjøre alt for den dyrebare Gjenstand, at hengive den baade Legeme og Sjæl etc.* – Og forholdet fortsætter som hidtil. Har lægen forstået brevene på denne måde, vil læsningen have bestyrket ham i opfattelsen af, at Elise og Adelheid er to alen af samme stykke: Adelheid var også ferm til at manipulere med sine omgivelser for at få sin vilje (magt via sex).

Og præsten?

Præsten, der er en *ikke ganske uerfaren Cavalier*, og som selv i begyndelsen er hemmeligt forlovet, går ikke selv af vejen for at optræde som Elise (*Coquette*). Han gengælder hendes håndtryk og kysser hendes hånd *maaske med nogen Varme*. Samtidig forsikrer han os: *at hverken mit Hjerte eller min Sandselighed kom herved i mindste Bevægelse*. Mon ikke præsten tiltrækkes og frastødes af Elise, fordi hun realiserer den *Sandselighed*, han også har, men ikke tør være ved – og slet ikke vover at realisere? Og det værste: Det volder hende ingen problemer og sker uden anger – *hun (...) nyder(...) en altid lige, altid uforstyrret Munterhed*. Læser Elise præstens beretning, er han sikker på, at hun kan læse den *uden at tabe en Maske, eller gjøre et eneste Fejlsting*. Ligger der bitterhed, forargelse eller misundelse i disse ord? Som præsten siger: *Sandsynlighed er ikke altid Sandhed*. Og den endegyldige sandhed finder læseren næppe, men kommer den måske lidt nærmere, hvis det erkendes, at vi har at gøre med ikke en, men to upålidelige fortællere.

¹⁶ Videre hedder det: *"Phantasier – sagde jeg omsider noget langsom og halv tvivlraadig – kan ogsaa bevirke –"* Her afbrydes præsten. Umiddelbart vil læseren formode en fortsættelse noget i retning af: *"Produkter af en livlig fantasi kan resultere i indbildning."* Men måske skulle præsten til at forklare, at ligheden ikke nødvendigvis skyldes fysisk utroskab. I sin mail til Frans Gregersen om Goethes *"Die Wahlverwandtschaften"* nævner Per Øhrgaard, at ægteparret Eduard og Charlotte hver især under samlejet tænker på to andre – *"og minsandten om ikke det barn, som fysisk uden tvivl er Eduards og Charlottes, ligner de to andre –"* (S.123).

Figuren angiver tidsfæstelse af afgørende begivenheder, de optrædendes navne, alder etc. Figuren, her noget udvidet, er taget fra Frans Gregersen, som anfører at have den fra Flemming Harrits: ”*Digtning og læsning*”. Aarhus 1990. (S. 39).

År	0	5 -lægen tror at beboe et jordisk Paradiis-	25	ca. 31
	Ballet	Maskeraden	Selv mordet	Nedskrivningen
Præsten, C* , Wilhelm 24 ∞ Henriette		29	49	ca. 55
Lægen, L* ∞ Elise, Frue L*	23 18	28 23	48† 43	knap 50

Elise har, da lægen dør, seks børn: to sønner, en gift datter (*Lighed med Majoren var umiskjendelig* – skriver præsten) med et 2-årigt barn, et barn (*nylig confirmeret*) samt de to yngste på 12 og 10 år. Teoretisk kan majoren være far til de sidste fire børn

Majoren, H*, Frans
∞ **Charlotte, Frue H***
